

Hat är inget brott

Svenska domstolar är obenägna att dela ut strängare straff för hatbrott, konstaterar Mårten Schultz när han går igenom praxis. Det är ett gott tecken.

No Tears For Queers är ett samarbete mellan Riksteatern och Regionteater Väst och visas runt om i Sverige under våren. Föreställningen bygger på Johan Hiltons uppmärksammade bok med samma namn (Atlas, 2005), om tre brutala mord på homosexuella män i Katrineholm, Göteborg och Laramie i USA.

Av Mårten Schultz

Docent i civilrätt vid Stockholms universitet och bloggare för Neo

är jag började studera juridik i Stockholm bodde jag i en liten studentlägenhet som var insprängd i ett vanligt hyreshus på Gärdet i Stockholm. Med undantag för några andra studenter beboddes huset mest av pensionärer med gott om tid för sina grannar. En gång stod jag och strök skjortor i tvättstugan och kom där i samtal med en av husets charmi-

ga gamla damer. Hon prisade husets strykjärn, som var mycket bättre än det förra. Strykjärnet hade skänkts av en annan hyresgäst som tidigare bodde i en av studentlägenheterna. En artig och korrekt man, intygade damen. En granne som alltid höll upp dörren. Efter att han flyttat ut ur huset gjorde han dock vissa "dumma saker", fortsatte hon. "Det var han som var den där Lasermannen det stod så mycket om i tidningarna."

Lasermannens brottskarriär hör till Sveriges mörkaste kriminalhistorier. Under ett halvår sköt John Ausonius – som han senare bytte namn till – elva personer. En av de beskjutna personerna dog, andra skadades för livet. Lasermannens gärningar föddes ur ett rasistiskt hat. Han dömdes till livstids fängelse och hans brott brukar tas upp som Sveriges mest extrema hatbrott.

Många blir säkert förvånade när de får reda på att en term som förknippas med så allvarliga och avskyvärda brott som Lasermannens dåd i själva verket knappt förekommer i rättsapparaten, utan mest är en myndighetskonstruktion som präglas av godtycke. Säkert provocerar jag en och annan när jag hävdar att domstolarna gör rätt i att strunta i hatbrottsterminologin.

Domstolarna tycks inte bara vara obenägna att använda själva begrep-

Foto: ola kjelbye

Hatbrott och myndigheterna

Ordet hatbrott finns inte med i lagtext men används av myndigheter. Åklagarmyndigheten definierar hatbrott som: "hets mot folkgrupp, olaga diskriminering, homofobiska brott, våld och hot mot förtroendevalda samt andra typer av brott där ett motiv varit att kränka en person, en folkgrupp eller annan sådan grupp av personer på grund av ras, hudfärg, nationalitet eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning eller annan liknande omständighet."

Brottsoffermyndigheten definierar hatbrott på ett liknande sätt som: "brott med rasistiska, främlingsfientliga, antisemitiska, islamofobiska eller homofobiska inslag." Brottsförebyggande rådet arbetar med liknande definitioner.

Även om riksdagen inte har reglerat hatbrott särskilt särbehandlas brottstypen av rättsväsendet. Riksåklagaren har till exempel uttalat att hatbrott ska behandlas med "förtur".

pet "hatbrott". Gay-tidningen QX har uppmärksammat att domstolarna i ett antal fruktansvärda fall där homosexuella mördats låtit bli att använda sig av möjligheten att skärpa straffet med hänvisning till brottets hatkaraktär. Det kan te sig obegripligt vid en första anblick, men därmed upprätthåller domarna en principiell rågång som är fundamental i en liberal rättsstat.

Teorin bakom hatbrotten är att exempelvis Lasermannens brott bör särbehandlas i förhållande till exempelvis de ansvariga för Stureplansmassakern eller massmördaren Mattias Flinck som dödade sju personer i Falun. Detta för att hatbrott är brott som begås mot ett offer för att offret hör till en viss kategori. Kategorierna definieras i termer som etnicitet, religion eller sexuell läggning – en uppdelning vi också känner igen från diskrimineringslagstiftningens utpekande av skyddade grupper. Det problematiska med detta är att Lasermannen då behandlas annorlunda än dessa andra mördare på grund av sina åsikter.

Går vi från teori till praktik kan vi snabbt konstatera att hatbrott inte är ett särskilt brott i den tekniska bemärkelsen: Riksdagen har aldrig beslutat om någon särskild hatbrottslag, och begreppet hatbrott förekommer överhuvudtaget inte i lagstiftningen. Riksdagen har heller aldrig beslutat om att det ska råda en särskild syn på hatbrott i rättstillämpningen.

Termen hatbrott förekommer i princip inte heller i domstolarna: En sökning på ordet hatbrott i överrättspraxis ger bara en träff, Åke Green-fallet där Green jämförde homosexuella med cancer och åtalades för hets mot folkgrupp. I det fallet dömdes Green för hets mot folkgrupp av tingsrätten som hävdade att rättsväsendet ska prioritera just hatbrotten. I HD förekom inga sådana uttalanden. Och Åke Green friades.

Vad som brukar falla under hat-

brottsbegreppet är tre separata bestämmelser: Dels handlar det om bestämmelserna om olaga diskriminering och hets mot folkgrupp. Ett än tydligare uttryck för hatbrottstanken finns i en regel som inte är ett straffbud, det vill säga inte en regel som förbjuder något, utan en regel som tar sikte på straffets bestämmande: Enligt Brottsbalkens 29 kapitel 2 § ska det vid bestämningen av straffet ses som en "försvärande omständighet" om motivet till brottet varit att kränka någon på

"Därmed upprätthåller domarna en principiell rågång som är fundamental i en liberal rättsstat."

grund av dennes ras, hudfärg, nationella eller etniska ursprung, trosbekännelse eller sexuella läggning".

Det är i myndighetssammanhang som uttrycket hatbrott blivit populärt. Det används vid framtagande av statistik hos Brottsförebyggande rådet (BRÅ) och hos Brottsoffermyndigheten. Dessutom har det bakvägen kommit in även i rättsväsendet genom att Riksåklagaren har framhållit att bekämpandet av hatbrotten är en prioriterad fråga..

När Lasermannens handlingar, eller ett förnekande av Förintelsen i Radio Islam eller ett uttalande om muslimers benägenhet att begå sexualbrott, beskrivs som ett hatbrott har man alltså lämnat det juridiska paradigmet. Men samtidigt används en juridisk terminologi. Det finns ett generellt problem med användningen av juridisk terminologi för annat än juridiska syften: Ge-

Foto: NILS PETTER NILSSON

Hatbrott i svenskadomstolar

Hets mot folkgrupp-brottet har givit upphov till kontroversiella domar som visar brottets problematiska förhållande till grundläggande rättigheter och friheter. På senare tid har Högsta domstolen tydligare tagit ställning för yttrandefrihetsaspekterna vid bedömning av hets mot folkgrupp.

Det mest kända svenska fallet rörande hets mot folkgrupp är Åke Green-fallet. Green var pastorn som, bland annat, jämställde homosexualitet med cancer. Pastor Green friades av Högsta domstolen 2005 efter en avvägning mellan å ena sidan den svenska regeln om hets mot folkgrupp och å andra sidan de grundläggande friheterna som skyddas genom Europakonventionen för de mänskliga rättigheterna.

Bland tidigare uppmärksammade fall finns föreläsningen vid Umeå universitet 1997 där doktoranden Karolina Matti Bjudit in nazisten Dan B, som han kallats i medierna. Dan B fick lägga ut texten om att Förintelsen var en judisk konspirationsteori och om den vita rasens överlägsenhet. Både Matti och Dan B dömdes för hets mot folkgrupp, utan hänsyn till att föreläsningen kunde anses falla under meddelarfrihetens regler eftersom den spelades in på video.

I ett principiellt tveksamt avgörande från 1996 dömdes en person för hets mot folkgrupp för att ha burit symboler förknippade med nynazism – som solkorset, däremot inga svastikor – på allmän plats.

Även olaga diskriminering har givit upphov till avvägningar. Åtskilliga domar rörande olaga diskriminering har rört situationer där någon förolämpat en person på grund av den senares egenskaper. Det finns även andra fall. En butiksägare som förbjöd kunder att ha vida kjolar 1999 – i praktiken sådana kjolar som bärs av vissa romer – gjorde sig skyldig till olaga diskriminering.

Straffskärpningsregeln för hatbrott har sällan kommit till användning i Högsta domstolen. I det så kallade Kode-målet om mordet på 14-åriga John Hron 1995 aktualiserades regeln, men HD fann att den inte kunde användas.

nom den juridiska etiketten ("brott") framstår ett uttryck som "hatbrott" som mer institutionellt förankrat på ett sätt som det inte är. Myndigheterna har tagit ställning för hatbrottsetiketten utan att ha stöd i lagen.

Det säger något både om hatbrotts-tankens natur och skillnaden mellan juridik och myndigheter, att hatbrot-

ten slagit rot i den ena miljön men inte i den andra. Juridiskens ansvarstänkande kretsar kring enskilda personers ansvar för sina handlingar, medan hatbrottstanken hämtar sin näring ur samma jord som alla de uppfattningar som betraktar skuld som kollektiva egenskaper – samtliga män

Kända hatbrottsfall

Hatbrottsbegreppet fångar in förhållandevis lindriga brott, men även de mest fruktansvärda. I den senare kategorin finns brott med rasistiska motiv som dödsmisshandeln av Ronny Landin i Nynäshamn 1986, de mord och mordförsök som begicks av Lasermannen 1991–1992 och mordet på John Hron 1995. Ett känt fall av hatbrott med homofobisk karaktär är mordet på ishockeyspelaren Peter Karlsson i Västerås 1995.

skuldbeläggs för enskilda mäns våld, samtliga invandrare skuldbeläggs för enskilda invandrares brott, etc.

Dessutom betraktar sig domare som i hög grad självständiga i förhållande till offentligheten i övrigt: Domstolarna låter sig inte lätt övertygas om att hatbrottsterminologin är ett lämpligt verktyg bara för att det används av BRÅ eller Brottsoffermyndigheten. Myndigheterna – inklusive polis- och åklagarmyndigheterna – är å andra sidan mer lyhörda för politiska strömningar och tendenser. När hatbrottsterminologin introducerades i den allmänna politiska debatten var det bara en tidsfråga innan BRÅ skulle haka på. Domstolarna är mer svårflörtade.

Även tillämpningen av de regler där hatbrottstanken kommer till uttryck är talande. Reglerna om olaga diskriminering och hets mot folkgrupp är formellt neutrala, liksom regeln om straffskärpning vid rasistiska och liknande motiv. I praktiken har dock tillämpningen av reglerna utgått från förutfattade meningar om vilka typer av människor som förtjänar ett särskilt skydd. Jag har så gott det låter sig göras – det

finns skamligt nog ingen nationell databas för underrättspraxis – sökt igenom domar rörande de brott som anses höra till hatbrottskategorin. Det går inte att hitta en enda dom för diskriminering på grund av svensk etnicitet, medlemskap i Svenska kyrkan, heterosexuallitet eller för att en person är vit – trots att det rimligtvis förekommit särbehandling även av dessa kategorier. Tvärtom dominerar praxis av vissa särskilda kategorier på brottsoffersidan. Överrättspraxis rörande olaga diskriminering rör till exempel framför allt diskriminering mot romer. Det finns inte heller några domar om hetsande mot majoritetsfolkgrupper. Samma iakttagelse kan göras när det gäller straffskärpningsregeln i brottsbalkens 29 kapitel som får betraktas som den tydligaste hatbrottsregeln.

Trots att reglerna i sig fångar in kränkningar även mot personer tillhörande majoritetsgrupper så är det alltså i praktiken enbart när offret tillhör vissa på förhand identifierade grupper som han eller hon kan räkna med hatbrottskategoriernas särskilda skydd.

Den skeva representationen i praxis tycks dock bero främst på inställningen i rättsväsendets tidigare led – polis och åklagare. Det finns inga domar om hets mot etniska svenskar eftersom det inte finns några åtal rörande hets mot etniska svenskar. Domstolarna får aldrig chansen att pröva om det är olaga diskriminering om jag inte släpps in i ett sällskap för adeln eller för kvinnor. Det är i princip bara romer som får plats i åklagarnas målsägandekolumner.

De myndigheter som bevakar hatbrotten, som BRÅ, har sent omsider insett problemet med en definition som bygger på förutbestämda uppfattningar. Även kränkningar mellan "minoriteter" kan numera vara hatbrott om de tar sikte på offrets läggning eller egenskaper. Den lesbiska kvinnan som hånar en transperson på grund av hennes sexuella identitet begår ett hat-

brott. Den grupp demonstranter med rötterna i muslimska länder som angrep en demonstration i Malmö förra året med slagorden "Jävla judar", begick hatbrott. Även kränkningar mot en majoritet kan vara ett hatbrott enligt BRÅ, sedan omorienteringen 2008. Det famösa Youtube-klipp där en person som fått en frisbee kastad på sig hotfullt kallar en av de frisbeespelande för "fucking svennejävel" är alltså ett hatbrott. Likaså torde benämningen av samma Youtube-klipp – "Skogsturken" – vara ett hatbrott. Och det visar på ett ytterligare problem: Med denna vida definition blir förfärligt mycket hatbrott, även ganska bagatellartade saker.

Genom att inkludera mer i hatbrottsbegreppet fick vi massor av hatbrott, vilket gjort att Sverige utmärker sig negativt i den internationella hatbrottsstatistiken. Det är i själva verket positivt. En viktig anledning till kritiken mot Sverige i dessa sammanhang är tillåtandet av framförandet och producerandet av det atonala brölände som

"Det går inte att hitta en enda dom för diskriminering på grund av svensk etnicitet."

kallas vit makt-musik. Att framförande och distribution av vit makt-musik är tillåtet, är en viktig faktor i tolkningen av den svenska hatbrottsstatistiken. Men anledningen till att vi i svensk rätt inte åtalar skinnhuvuden som framför sånger om den nordiska rasens överlägsenhet är naturligtvis inte att åsikten uppskattas, utan att åsiktsfriheten uppskattas. Det är ställningstagandet för åsiktsfriheten och yttranden med

stöd i denna som medförde att pastorn Åke Green friades. Och så är det med hatbrottsinkarnationerna hets mot folkgrupp och i viss mån olaga diskriminering i stort. Priset för vidsträckt tillämpningar av hets mot folkgrupparagrafen eller olaga diskriminering är inskränkta friheter. Det klarar vi oss bättre utan.

Hatbrotten är ett irritationsmoment i den juridiska ansvarsdiskursen. Trots att hatbrott inte är en särskild straffregel så är det i praktiken en betydelsefull idé för rättsskipningen. Åklagarna har blivit instruerade att särskilt fokusera på dessa brott. Samtidigt är det en diffus tankegång, som skaver mot rättsstatliga grundvärderingar om individneutralitet, åsiktsfrihet och yttrandefrihet.

I grund och botten återspeglar den valhända behandlingen av hatbrottsmatiken i den svenska straffrättsdebatten en större osäkerhet kring straffets ideologi. I svensk rätt har fokus legat på hur brottslingar ska kunna återanpassas till samhället och perspektivet har legat på makronivån: Hur minskar vi de totala kostnaderna för och besvären med brott? Det är samhällsperspektivet som är styrande. Liksom i hatbrottsdiskussionen är blicken riktad mot kollektiv och grupper. Sådana perspektiv faller i god jord i kollektivt orienterade ideologier, ideologier som ser till grupper och samhällets intressen som centrala för bedömningen av vad som kan och bör bestraffas.

Ur ett liberalt perspektiv framstår detta som feltänkt. Bedömningen av vad samhället kan straffa bör som utgångspunkt ta avstamp i något liknande John Stuart Mills skadepincip: Först när en person skadar en annan person är det legitimt för rättsordningar att reagera med förbud och i förlängningen sanktioner. Och i sådana situationer är det legitimt för samhället att bestraffa skadegöraren eftersom det är rättvist: Det är rättvist att den som

skadar någon annan (som i praktiken i vissa fall kan vara samhället) bestraffas eftersom hon därmed, moraliskt, gjort sig förtjänt av att bestraffas.

Straff är en reaktion på en otillåten handling och har sin moraliska hemvist i en tanke om moralisk balans. Straff handlar om rättvisa, inte om pengar eller spekulationer om framtida effekter. Rättvisetanken har djupa liberala anor från Aristoteles över Kant till moderna liberala tänkare som Ronald Dworkin: Den ser primärt till individuellt an-

”Det är gärningen som förtjänar straffet, inte brottslingen och inte brottslingens uppfattningar.”

svar i förhållande till individuella rättigheter. I en sådan diskurs finns det inte utrymme för skuldbeläggande av människors intentioner eller åsikter. Det är gärningen som förtjänar straffet, inte brottslingen och inte brottslingens uppfattningar.

Bara den liberala traditionens balanserande av skydd för individuella rättigheter mot ett maximerande av individuell handlingsfrihet ger oss en förståelse för i dag självklara inslag i straffsystemen: Varför straffar vi människor som inte kan rehabiliteras – vilket en återanpassningsideologi inte kan förklara? Varför inför vi inte drakoniska straff för trivialbrott (fortkörning) vilket en preventionsideologi ofta skulle motivera? Skulle vanliga medborgare köra 60 km i timmen på en 50-väg om straffet var livstids fängelse? Varför är straff proportionerliga i för-

hållande till brottets allvar – vilket varken en preventions- eller återanpassningsideologi kan motivera? Svaren på dessa frågor är att straffet motiveras av att brottslingen förtjänar straffet på grund av sitt handlande och ju allvarliga handlandet är desto hårdare straff förtjänar hon. Och har man slagit in på denna linje är det orimligt att separat från bedömningen av gärningen beakta åsikter eller känslor som ligger bakom den.

Straffet för Lasermannen rättfärdigas inte av hans hat mot vissa grupper och bedömningen påverkas inte av att han var generös med strykjärn. Inte heller straffades han för att hans livstidsdom kunde fungera avskräckande för honom själv eller andra, eller för att straffet återanpassar honom. Livstidsdomen legitimeras av att hans gärningar förtjänar det strängaste straff som rättsordningen tillhandahåller. Eller, annorlunda uttryckt, av en rättvisa som är blind för åsikter och karaktärsbrister. I en sådan rättvisa finns det ingen plats för att bestraffa känslor. Inte ens om känslan är ett vilt, besinningslöst hat. ☞

Mårten Schultz är tvåbarnsfar, docent i civilrätt vid Stockholms universitet och Sveriges mest lästa juridikbloggare. Du läser honom på www.magasinetneo.se.